

І. В. ДВОРКІН, канд. іст. наук, доц. НТУ «ХПІ»

ЄВРЕЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ КІНЦЯ ХVІІІ - ПОЧАТКУ ХХ СТ. В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті проаналізована сучасна українська історіографія історії євреїв в українських землях, що перебували під владою Російської імперії наприкінці ХVІІІ – на початку ХХ ст. Виділено основні напрями сучасних досліджень в українській юдаїці. Проаналізовано узагальнюючі роботи з історії українського єврейства; спеціальні розвідки, що досліджують історіографію історії євреїв, економічну історію, політику царизму в національному питанні, міграції, освіту та просвітництво, єврейське населення окремих регіонів та міст тощо.

Ключові слова: сучасна українська історіографія, юдаїка, імперський період, Наддніпрянська Україна.

Вступ У запропонованій статті ми звернемося до спеціальних праць з історії євреїв підросійської України у період з кінця ХVІІІ ст., коли до складу Російської імперії потрапила Правобережна Україна зі значним єврейським населенням, до початку ХХ ст. – падіння імперії, тобто у «довгому ХІХ столітті». Ми поставили собі за мету виділити основні напрями досліджень українських істориків, які безпосередньо чи у контексті вивчають історію євреїв України цього періоду. Найбільш цікавими для нас є дисертаційні дослідження, монографії з єврейської тематики, спеціальні публікації в українських наукових часописах, матеріали конференцій з юдаїки, видані в Україні, науково-популярні видання. Пласт написаних за останні десятиліття робіт є достатньо масивним, хоч і не є, звичайно, мейнстрімом української історіографії.

Спробуємо визначити, за які саме теми беруться вчені, які вони використовують джерела; чи звертаються до надбань світової історіографії; чи використовують новітні методологічні підходи; історія євреїв яких регіонів України досліджена більш повно, які аспекти українсько-єврейських відносин найбільше досліджені тощо.

Виклад основного матеріалу. Звернення українських істориків до єврейської проблематики, українсько-єврейських взаємовідносин, як зазначає Йоханан Петровський-Штерн, дає можливість показати багатокультурний та багатоетнічний характер України, вони «сприяють творенню нової, складнішої, динамічної й інтерактивної моделі України, яка не обмежується вузькими етнічними рамками» [1, с. 71]. Натомість, у сучасних розвідках привалюють етноцентричні підходи, що були запропоновані ще Дмитром Донцовим, які ототожнюють українську історію з історією етнічних українців. Ревізія цього підходу до історії України як багатоетнічної відбувається під впливом ідей В'ячеслава Липинського [1, с. 36-36].

Незважаючи на те, що більшість досліджень з української історії, написані у традиційній, націоцентричній, парадигмі, єврейська тематика, виявляється, дуже поширеною. Позбувшись обмежень, що їх мала у радянський час українська

історична наука, дослідники звернулися до нових тем з імперської історії «довгого XIX ст.». Серед них є багато розвідок, присвячених «національним меншинам», а саме полякам, євреям, кримським татарам, німцям, болгарам, сербам та іншим. Це сприяє формуванню уявлення України як багатоетнічної держави та розумінню мультикультурності українських земель у імперський період [2, с. 431,432].

Водночас, юдаїка в Україні постала після радянського періоду, який був, можна сказати, за певними виключеннями, втрачений для дослідників єврейської історії. У 1920-ті роки єврейські студії були дозволені (зважаючи на політику коренізації, що дала поштовх й до єврейського національно-культурного відродження), проте дослідники мали пристосовуватися до ідеологічного контролю з боку держави. У період від початку 1930-х років до смерті Й. Сталіна єврейська історіографія та єврейські організації були поступово знищені [3, с. 12]. Відлига та пов'язаний з нею дисидентський рух, пізніше перебудова дали можливість поступового відродження єврейських досліджень.

Перші сучасні публікації, як зазначає Леонід Фінберг, спочатку були аматорськими, проте поступово наближалися до певних наукових стандартів, у співпраці та за допомоги закордонних колег [4, с. 3-4]. Єврейські дослідження в сучасній Україні часто здійснюються за підтримки єврейських фондів та інституцій. На сьогодні існує певне академічне середовище, академічні центри, які займаються дослідженнями пов'язаними з історією євреїв України, відбуваються наукові конференції. Водночас, більшість дослідників знаходяться поза спеціалізованими інституціями, вивчаючи історію євреїв на кафедрах університетів, в інституті історії НАН України тощо. З юдаїкою пов'язані дисертаційні дослідження, монографії, спеціальні статті.

Отже, перейдемо, безпосередньо до аналізу історіографічної ситуації з зазначеної проблеми в пострадянській Україні. У першій половині 1990-х років виходять перші академічні публікації з історії євреїв, у тому числі узагальнюючі розвідки з історії євреїв України. Вони з'являються, між іншим, у головному українському історичному часописі «Українському історичному журналі». Серед перших – стаття І. Г. Самарцева «Євреї на Україні на початок XX ст.», опублікована у 1994 р. У цьому доволі ґрунтовному узагальненні автор звертається до розселення євреїв в Україні, формування «смуги осілості», особливо зосереджуючись на економічній історії українського єврейства, його соціальній структурі. Автор зазначає, що євреї значною мірою впливали на характер і структуру економіки, а також впливали на загальні суспільні процеси в українських землях [5]. І. М. Погребінська у своїй статті (1996 р.) аналізує правове та економічне становище євреїв в українських землях, зокрема порівнюючи державну політику щодо єврейства у Росії та Австро-Угорщині [6].

Серед монографічних узагальнень з нашої теми можна назвати двотомне видання – «Євреї України. Краткий очерк истории» Якова Хонігсмана та Олександра Наймана. Робота підіймає чимало питань з єврейської історії XIX ст., такі як царська політика, ставлення до євреїв з боку українських інтелектуалів, єврейські погроми тощо [7].

«Енциклопедія історії України», підготовлена інститутом історії НАН України містить велику статтю, про українських євреїв, у тому числі й на українських землях, підвладних Російській імперії [8]. Отже, історія євреїв «офіційно» включена головною академічною установою в український історичний наратив.

Чи не найповнішою спробою узагальнити історію євреїв Російської імперії є відповідний розділ Володимира Любченка. Його вміщено у «Нарисі з історії та культури євреїв України», (виданий Інститутом Юдаїки у Києві в 2005 р.). Це видання включає в себе історію та культуру євреїв на українських землях від давнини до сучасності. В. Любченко розглядає значне коло проблем, пов'язаних з єврейським життям в Наддніпрянській Україні. Розпочинаючи оповідь зі специфіки розселення євреїв в Західній частині Російської імперії, формування «смуги осілості», постійних та тимчасових обмеженнях щодо місця перебування, демографічних наслідків імперської політики. Автор, надалі розглядає правовий та соціально-економічний стан євреїв – зміни у підході до державної політики у роки правління різних імператорів. Зазначається, що основною мотивацією законодавства щодо євреїв було віросповідання. Говориться про право на обмеження кількості учнів-євреїв у середніх навчальних закладах, контроль над приватною єврейською освітою; жорсткі обмеження щодо права працювати на державній службі, участі у місцевому самоврядуванні, військову повинність євреїв, підвищене та спеціальне оподаткування. У динаміці розглядається сфера зайнятості євреїв, з огляду на значні обмеження для них: розвиток ремесел, торгівлі підприємництва та торгівлі, єврейське землеробство. Також висвітлюється життя єврейської громади, її релігійний характер, зокрема вплив на неї маскілім, поширення ідей Гаскалі, долучення євреїв до російської культури. Окремо висвітлено діяльність єврейських політичних партій та організацій, напрями єврейського політичного життя, а також внесок євреїв України у розвиток науки та культури. Як окрему проблему представлено антисемітизм та єврейські погроми [9].

Комплексне вивчення різноманітних аспектів життя єврейського населення українських регіонів та міст стало темою декількох дисертаційних досліджень, спеціальних розвідок, науково-популярних нарисів тощо. Вони, як правило, включають в себе декілька найважливіших аспектів життя єврейської громади. Дисертаційне дослідження Анни Морозової та її монографія присвячені єврейському населенню Лівобережної України у другій половині ХІХ ст. Одна з перших подібних робіт побудована на широкій джерельній базі, яка добре класифікована. Авторка проаналізувала демографічні процеси та правове становище євреїв, особливості їхньої економічної діяльності, єврейську освіту та духовне життя [10]. Дисертація і пізніша монографія дослідника з Донецька Володимира Гончарова присвячена єврейському населенню Південно-Східної України у той самий час. Ця робота побудована на широкій джерельній базі, у тому числі із залученням українських, російських та ізраїльських архівів; базується на широкій історіографії. Історик проаналізував процес заселення євреями краю, дослідив тенденції розвитку та модернізації єврейської громади; структуру зайнятості євреїв регіону, розвиток системи виховання й освіти у контексті модернізації єврейської громади [11].

Питання правового стану єврейського населення, демографії, погромів, єврейської благочинності, соціальної допомоги, релігійного життя єврейської громади Миколаїва розкриті у книзі Володимира Щукіна та Андрія Павлюка [12]. Окрема робота присвячена єврейській громаді міста Бахмута (Артемівська) на Донеччині [13]. Єврейська громада Харкова імперського періоду, у порівнянні з такими містами як Одеса чи Київ вивчена значно менше. Її історію у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. досліджує харківський дослідник Артем Харченко. Історик, широко використовуючи концепцію селективної інтеграції Б. Натанса, вивчає процеси формування єврейської громади, декларовану імперську політику щодо євреїв та її реальну реалізацію місцевими елітами тощо [14].

Дослідження історії українських євреїв, що як вже зазначалося, активізувалося, у 1990-х роках потребує активного залучення архівних та друкованих джерел. Відносно відкритий доступ до архівних джерел тільки сприяє цьому. Зважаючи на це, важливу роль має публікація архівних джерел, зокрема трьох томів «Документов по истории и культуре евреев в архивах», виданих в рамках міжнародного дослідницького проекту, що включає серію архівних путівників по архівосховищах України, Росії та Білорусі (редактор-укладач Юхим Меламед). Перший том присвячений архівам міста Києва (2006), два інші – регіональним українським [15; 16; 17]. Один з них присвячений архівам Волинської, Житомирської, Рівненської та Черкаської (2009) – інший – південним областям – Миколаївській, Одеській, Херсонській (2014). Книги містять опис документів, що стосуються різних сторін єврейської історії, з десятків архівних та музейних установ, сотень фондів. Ці унікальні видання значно спрощують пошук джерел з юдаїки у вітчизняних архівах, адже у радянських архівах дотичність до єврейської історії одиниць зберігання та фондів часто не вказувалася [18]. Досить цікаве видання «Запорізький архів. Студії з історії євреїв запорізького краю ХІХ – першої половини ХХ ст.» містить розвідки з історії євреїв Південної України, комплекс опублікованих джерел з Державного архіву Запорізької області, характеристику відповідних фондів цього ж архіву [19]. З'являються також спеціальні дослідження, присвячені джерелам з історії українських євреїв [Див., наприклад: 20].

Історіографія історії українського єврейства також привертає увагу вітчизняних дослідників. У кожній дисертації, згідно з вимог, вміщено історіографічний розділ, втім історіографічне дослідження не є в цих випадках провідним. Крім того, існують і окремі історіографічні розвідки. Увагу істориків привертають такі непересічні особистості як М. Костомаров та М. Драгоманов, та їх погляди на «єврейське питання». Так, В. Любченко дослідив формування поглядів М. Костомарова на «єврейське питання» та історію українсько-єврейських відносин. У його статті проаналізовані чинники, що визначили ставлення відомого історика до українсько-єврейських відносин, спираючись на автобіографічні твори, визначена динаміка зміни поглядів Костомарова, його світогляду, характерні для багатьох інтелектуалів ХІХ ст. [21] Ірина Диптан вивчила погляди Михайла Драгоманова на «єврейське питання» у роботах Івана Лисяка-Рудницького [22] Досліджується також історіографія історії окремих регіонів (наприклад, Любомир Орловський звертається

до праць з історії єврейського населення Поділля) чи окремих проблем, таких як образ єврейської історії XIX ст. у працях з історії України [23; 24].

Сучасні дослідники звертаються до аналізу єврейського дискурсу у суспільно-політичному житті Російської імперії. Михайло Гаухман, використовуючи метод дискурс-аналізу, заснованого на теорії дискурсу Мішеля Фуко, дослідив антисемітський дискурс притаманний на початку XX ст. імперській бюрократії, православному духівництву та інтелектуалам-монархістам на матеріалах Правобережної України. Автор проаналізував дискурси «світової єврейської змови», «кривавого наклепу», «єврейської революції» тощо [25]. Олексій Чеботарьов проаналізував розвиток «єврейської теми» як частину українофільського дискурсу в Російській імперії, вивчивши українсько-єврейську полеміку на сторінках часописів «Основа» та «Сіон» й поза ними [26]. Олександр Безаров присвятив свою розвідку проблемі ідентичності російських євреїв напередодні реформ 1860-х-1870-х років у суспільно-політичному дискурсі Російської імперії [27].

Окремою проблемою дослідження історії євреїв України вбачається їхня участь у політичному житті Російської імперії, створенню власних партій, місцевому самоврядуванні, єврейському судочинстві.

Сергій Кальян присвятив свою докторську дисертацію та відповідну монографію участі єврейської спільноти у політичному процесі на українських землях у складі Російської імперії у середині XIX ст. – 1903 р. У своєму ґрунтовному дослідженні автор звертається до багатьох проблем. Серед них – політичне середовище, в якому функціонувала єврейська громада на українських землях, що включало законодавчо закріплену нерівність, українсько-єврейську взаємодію, політизацію українського та польського рухів тощо. С. Кальян виділяє «переднаціональний етап розвитку єврейської громади», що тривав до 1881 р., коли відбувається «перетворення релігійної общини на національну зі своїми інтересами, цілями, засобами їх досягнення». Надалі відбувається політизація єврейського національного руху, зародження сіоністського та інших політичних рухів [28]. Діяльність Бунду також стала темою окремих дисертаційних досліджень. Так, В. І. Гусєв захистив докторську дисертацію «Бунд в суспільно-політичному житті України (кінець XIX ст. – 1921 р.)», дослідивши еволюцію поглядів бундівців, роботу місцевих осередків тощо [29]. Діяльність єврейських політичних партій та організацій, участь євреїв в діяльності політичних партій у пізньоімперський період та під час Першої світової війни досліджує дослідниця з Житомира В. Венгерська [30]. Аналізу та порівнянню українського на єврейського «національних проєктів» на прикладі Правобережжя присвятив свою концептуальну статтю в «*Judaica Ucrainica*» Михайло Гаухман [31].

Участь євреїв у місцевому самоврядуванні, на прикладі Одеси, дослідили К. Тиганій та Т. Творжевська, які прийшли до висновку про значне представництво євреїв у міській думі, купецькій, міщанській та ремісничій управах, яке, водночас, обмежувалася втручанням імперського уряду [32]. Історики досліджують правові основи міського самоврядування у Підросійській Україні, в тому числі по відношенню до євреїв, визначаючи динаміку ставлення влади до питання участі євреїв у міському самоврядуванні [33].

Унікальна, часто амбівалентна політика царської влади по відношенню до єврейського населення, притягує до себе увагу українських істориків. У 1995 р. Олег Борисович Беренштейн захистив кандидатську дисертацію «Дискримінаційна політика царського уряду щодо євреїв у другій половині XVIII – першій половині XIX ст. (за матеріалами Правобережної України)» [34]. Пізніше він звертався до проблеми визначення мотивації, формулювання та реалізації російського законодавства щодо євреїв. Автор вивчив законодавство щодо євреїв в Росії як систему, що еволюціонувала у часі, побудовану на недопущенні впливу євреїв (юдейства) на інших підданих імперії, у першу чергу православних християн [35].

Проблемі вирішення «єврейського питання» на Правобережжі законодавчим шляхом присвячена розвідка Надії Щербак, дослідниці національної політики Російської імперії, яка приходить до висновків, що царська влада прагнула вирішити єврейське питання, ліквідуючи етнічну, соціальну та релігійну специфічність євреїв, намагаючись змінити спосіб занять єврейського населення, зокрема залучити його до землеробства асимілювати його, навернувши у християнство [36]. Юрій Поліщук у своїй монографії, присвяченій національним меншинам Правобережної України та імперській етнічній політиці, окремо дослідив політику влади щодо євреїв у смузі осіlosti [37]. Наталія Івчик у своїй дисертації у порівнянні дослідила єврейське та польське питання в політиці царизму на Правобережжі у 1850-ті – на початку 1880-их років, тобто у період реформ та модернізації [38].

Олександр Безаров присвятив свою дисертацію політиці російського уряду в єврейському питанні наприкінці XIX ст. (1881-1894 рр.). Історик наголошує на тому, що імперське законодавство в цей час базувалося на «Тимчасових правилах» про євреїв, які засвідчили про остаточний перехід до консервативної моделі управління державою, складовою останньої була слов'янофільська доктрина з єврейського питання. Державний антисемітизм цього періоду був, на думку автора, закономірним явищем, результатом вичерпності попереднього політичного ресурсу спрямованого на правову та культурну емансипацію [39].

Антисемітську політику уряду, її наслідки, рефлексії з цього приводу досліджують й інші науковці. Одним з яскравих проявів цієї політики була відома «Справа Бейліса». Вже згадуваний Михайло Гаухман у статті, присвяченій її 100-літтю визначив, що «Справа Бейліса» була складовою частиною комплексної проблеми соціальних позицій і правового статусу єврейського населення Російської імперії та ставлення до нього влади й громадськості». Серед причин її фабрикування називається «антисемітська» – прагнення обґрунтувати посилення антиєврейських утисків в умовах загострення національного питання [40]. Ще один аспект цієї проблеми, а саме поширення антисемітизму у студентському середовищі підросійської України дослідила Марина Кругляк [41].

Звичайно, українські дослідники не оминають своєю увагою єврейські погроми. Події 1880-х років стали віддзеркаленням посилення юдофобства, вважає Сергій Кальян, який в слід за І. Барталем, визначає їх наслідки – політизація єврейства, різке зростання національної самосвідомості, його інтеграції на основі національних інтересів тощо [42]. Деякі роботи присвячені окремим епізодам

антиєврейських виступів. Наприклад, погром 1899 р. у єврейській колонії Великий Нагартав Херсонської губернії дослідив Володимир Щукін [43]. Олесій Чеботарьов звертається до реакції на антиєврейські погроми, у тому числі російські, у львівському публічному просторі [44].

Чимало робіт присвячено єврейській освіті та просвітництву. Причому охоплені різні українські регіони – Волинь, Поділля, Херсонщина тощо, а також різні аспекти проблеми. Так, Наталія Рудницька присвятила свої розвідки історії становленню та розвитку єврейської освіти на Волині у ХІХ – на початку ХХ ст. Вона досліджує різні аспекти проблеми, наприклад початкові навчальні заклади – хедери, визначаючи специфіку навчального процесу, заробітну платню меламедам, рівень їхньої освіти, характеризує умови навчання дітей, покарання для учнів, регламентацію початкової єврейської освіти з боку держави, ставлення до неї єврейської громадськості тощо [45]. Також Н. Рудницька проаналізувала й професійну, ремісничу освіту єврейських дітей, яка часто зтикалася з опором ортодоксального єврейства, та окремих царських урядовців. У відповідній статті вивчається професійна освіта у якості підмайстрів та учнів, а також, створення, за ініціативи просвітників (маскілів), та діяльність першого в Російській імперії єврейського ремісничого училища в Житомирі, жіноча професійна освіта [46].

Вадим Яшин вивчає світську єврейську освіту на Півдні України, процеси модернізації традиційної освіти. Автор зазначає, що реформа традиційної єврейської освіти була викликана економічними чинниками, вимогами ринку, потребою у кваліфікованих кадрах. В цьому процесі були зацікавлені представники єврейського підприємництва, а також держава, що прагнула абсорбції євреїв. Історик показує амбівалентність імперської політики щодо цього питання, що коливалась від сприяння до відсоткового обмеження кількості євреїв у навчальних закладах [47]. Віктор Доценко дослідив, зокрема, історію єврейського культурно-просвітницького руху в українських губерніях Російської імперії, його участь у розвитку світської єврейської освіти. Звертаючи увагу, передусім, на діяльність українських осередків Товариства з поширення освіти серед євреїв [48]. Також дослідників цікавить єврейське книговидання на українських землях, внутрішня та зовнішня цензура єврейських книжок. Микола Андрійчук робить висновок про те, що євреї у цьому відношенні були у кращих умовах ніж українці, незважаючи на цензуру, їхні книжки та періодика менше потерпали адже євреї вважались в Російській імперії іноземцями, на відміну від українців, що не мали права на окрему від росіян мову [49].

Як окрема проблема досліджується економічна діяльність єврейського населення. Значна увага приділяється посередницькій, підприємницькій діяльності євреїв України. Серед них дослідження Вадим Яшина який виділяє загальноекономічні та «етноекономічні» чинники, що сприяли економічному піднесенню єврейських підприємців. До останніх він відносить значну конкуренцію, спричинену великим скупченням євреїв-підприємців у смузі осілости, можливість отримувати низьковідсоткові кредити у середині громади, змогу, завдяки своїм зв'язкам продавати товари за межі чорти осілости [50]. Анна Медведовська

дослідила підприємницьку діяльність євреїв у південних містах – Одесі, Херсоні, Катеринославі, звертаючи увагу на те, що тут умови для акультурації євреїв були більш кращими, під впливом капіталістичного ладу, у більш вільному від релігійного життя середовищі [51]. Антоніна Скіданова звернула дослідницьку увагу на особливості торгівлі та підприємництва єврейського населення в Харківській губернії [52].

Підіймаються також питання єврейської демографії. Стаття Оксани Карліної, присвячена єврейським домогосподарствам у Волинській губернії першої половини XIX ст., містить чимало статистичних відомостей, отриманих з архівних джерел. Втім, авторка закликає обережно ставитися до подібних джерел через те, що євреї з опаскою ставилися до подання даних до адміністративних установ Російської імперії, відповідно джерела не містять цілком правдивої інформації [53].

Українські дослідники звертають свою увагу на міграції єврейського населення. Ю. В. Прокопов, вивчаючи переселення євреїв з Галичини до Херсонської губернії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст., визначив основні причини міграції, її етапи, проаналізував кількість та професійний склад євреїв-переселенців. Серед причин названі дискримінаційні реформи австрійського уряду та економічна привабливість південних українських портів. Також у динаміці визначено зміни російської політики у цьому питанні та, відповідно, правила в'їзду для євреїв-іноземців [54]. Т. Г. Гончарук, досліджуючи транзит західноєвропейських товарів через Наддніпрянщину, звертає увагу на переселення до Одеси з Бродів у першій половині XIX ст. галицьких купців-євреїв, характеризує зміни у державній міграційній політиці щодо єврейських-купців, їх статус, місце в економічному житті [55].

М. Ласинська вивчає міжнародні та міжконтинентальні міграції єврейського населення через призму досліджень з цієї тематики, що були зроблені у першій половині XX ст. Перша з її робіт присвячена – Валеріану Оболенському, радянському державному діячу, який обіймав посаду керуючого центральним статистичним комітетом СРСР, та написав працю «Міжнародні та міжконтинентальні міграції у довоєнній Росії та СРСР» (1928 р.). Друга – Волтеру Вілкоксу, американському досліднику, що видав у 1929 – 1931 роках фундаментальну працю «Інтернаціональні міграції». Завдяки цим статтям ми можемо побачити погляд на одну й ту ж саму проблему вченими з США та СРСР, які приходять до схожих висновків [56, 57].

Примусовим виселенням єврейського населення в роки Першої світової війни присвятила свої розвідки Лариса Білоус. Авторка вказує на невивченість цієї проблеми, що знаходиться в тіні погромів періоду Громадянської війни та Голокосту в українській історіографії. Водночас, вона розглядає тему у широкому контексті, використовуючи розвідки Бенедикта Андерсона, Еріка Лора та Пітера Хонквіста та інших, вказуючи на семантику формування внутрішнього «ворога» та вплив нової державної політики націоналізації імперії, яка, в свою чергу, була наслідком модернізації. Депортація з прикордонних областей Російської імперії відбувалася у 1914-1917 рр. та охопила від 500 тис до 1 млн. євреїв. У роботі

описується мотивація цих дій, а саме традиційні упередження, звинувачення у нелояльності, шпигунстві, контрабанді, підбурюванні місцевого населення, агентурній розвідка тощо. Л. Білоус приходять до висновків, що депортації призвели до зростання конкуренції на ринку праці у Полтавській, Катеринославській та Чернігівській губерніях, фактичну відміну смуги осілости у деяких містах, вказує на те, що географія погромів 1918 – 1920-х років часто співпадає з місцями наймасовішої міграції євреїв [58]. Політику царської влади по відношенню до євреїв вивчають й інші дослідники. Так, В. О. Доценко, який вважає, що політика примусового переселення призвела не тільки до створення загальноімперських та місцевих організацій допомоги нужденним, але й до «підняття національної ідентичності» серед єврейського населення [59].

Висновки. Отже, підведемо підсумки. Сучасна історіографія історії українського єврейства формується після здобуття Україною незалежності. Перші роботи пов'язані з юдаїкою з'являються у першій половині XIX ст. Серед основних проблем/тем, пов'язаних з українськими євреями імперського періоду, що їх висвітлюють українські історики можна виділити наступні: історіографічні та джерелознавчі розвідки (у тому числі публікація джерел з єврейської історії); єврейське населення окремих регіонів та міст, політичне життя, участь у місцевому самоврядуванні; імперська національна політика щодо євреїв (у тому числі антисемітська політика уряду); єврейські погроми; євреї в українській та загальноімперській економіці; освіта і просвітництво; міграції та примусові виселення (включаючи період Першої світової війни); узагальнюючі праці з історії українських євреїв. Ці теми часто розглядаються у контексті українсько-єврейських взаємовідносин.

Географічно розвідки охоплюють різні українські регіони та міста – в першу чергу Правобережжя, Південь, Лівобережжя тобто ті, що перебували у смузі осілости. В той же час Харківщина залишається дослідженою недостатньо. З точки зору методології – частина робіт написана у позитивістській парадигмі, багато дослідників використовують модерністські підходи, теорії нації та націоналізму, концепцію «довгого XIX століття», теорію модернізації тощо. Хронологічні рамки досліджень – традиційні для української історіографії (за нижню або верхню межу часто беруться реформи 1860-1870-х рр.). Для виділення хронологічних меж робіт також беруться події, пов'язані з єврейською історією, переважно погроми.

Сучасна історіографічна ситуація обумовлена декількома чинниками. А саме, відносна доступність та «зрозумілість» (мається на увазі російська мова джерел) архівних фондів кінця XVIII – початку XX ст.; широка західна та російська історіографія східноєвропейського єврейства (багато робіт є в російському перекладі); наявність грантів, стажувань, літніх шкіл та конференцій з юдаїки; можливість видати дисертацію у якості монографії за підтримки єврейських фондів тощо. Все це, безумовно, позитивно впливає на вибір істориками єврейської проблематики. Перед дослідниками залишаються широкі можливості подальшого вивчення історії українського єврейства у широкому контексті історії України.

Список літератури: 1. *Петровський-Штерн Й.* Українці і євреї: простір взаємодії. Інавгураційна лекція з нагоди присвоєння звання почесного доктора Національного університету «Києво-Могилянська академія», прочитана 20 січня 2014 року / Й. Петровський-Штерн.– К., 2014.– 71 с. 2. *Кравченко В.* Україна, імперія, Росія. Огляд сучасної історіографії // Україна, Імперія, Росія. Вибрані статті з модерної історії та історіографії / В. Кравченко.– К., 2011. – С. 391 – 454. 3. *Барталь И.* Между имперской историей и национальной историографией / И. Барталь // История еврейского народа в России. Том 2: От разделов Польши до падения Российской империи». – С. 9 – 19. 4. *Фінберг Л.* Передне слово / Л. Фінберг / Нариси з історії та культури євреїв України. – К., 2005. - С. 3-4. 5. *Самарцев І. Г.* Євреї в Україні на початок ХХ ст. / І. Г. Самарцев // Український історичний журнал (УІЖ) . – 1994 . – №4. – С. 19-29. 6. *Погребінська І. М.* Правове та економічне становище євреїв в Україні (кінець ХІХ - початок ХХ ст.) / І. М. Погребінська // УІЖ. – 1996 . – № 4 . – С. 124-132. 7. *Макарчук С. А.* Рецензія Євреї України: (Краткий очерк истории) / ред. Ф. Я. Горовский; Украинско- финский ин-т менеджмента и бизнеса, Международный соломонов ун-т. - К., 1993 . Ч. 1 / Я. С. Хонигсман, А. Я. Найман. - 1993. - 176 с. / С. А. Макарчук, Р. Я. Мирський // УІЖ. – 1998.– №5.- С.132 – 135. 8. *Гриневиц Л. В.* Євреї / Л. В. Гриневиц, В. А. Гриневиц // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е - Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України.- К., 2005. – С. 72 -88. 9. *Любченко В.* Євреї у складі Російської імперії / В. Любченко // Нариси з історії та культури євреїв України. – К., 2005. – С. 60 – 96. 10. *Морозова А. В.* Єврейське населення Лівобережної України: (Друга половина ХІХ - початок ХХ ст.): Автореф. дис ... канд. іст. наук. / А. В. Морозова . – Харків, 2005. – 24 с. 11. *Гончаров В.* Евреи Юго-Восточной Украины: на перекрестке традиций и новаций (конец XVIII – начало ХХ вв.) / В. Гончаров. – Донецк, 2008. – 292 с. 12. *Щукин В. В.* Земляки. Очерки истории еврейской общины города Николаева (конец XVIII – начало ХХ вв.) / В. В. Щукин, А. Н. Павлюк / Научный редактор Н. Н. Шитюк / Государственный архив Николаевской области. – Николаев, 2009. – 352 с. 13. *Татаринов С. И.* Штетл Бахмут - феномен еврейского народа в Донбассе. Историко-культурологический очерк / С. И. Татаринов, С. А. Федотов; гл. ред.: Е. Н. Титова. – Харьков, 2013. – 184 с. 14. *Харченко А. В.* «Єврейської громади як юридичної особи у Харкові не існує»: євреї в неєврейському оточенні міста останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. / А. В. Харченко // Євреї в етнічній мозаїці Українських земель. – Харків, 2015. – С. 81 – 92. 15. *Документы по истории и культуре евреев в архивах Киева:* Путеводитель / Науч. ред.-сост.: Е. И. Меламед, М. С. Куповецкий; Рос. гос. гуманитар. ун-т и др. – К., 2006. – 752 с. 16. *Документы по истории и культуре евреев в региональных архивах Украины.* Путеводитель. Волынская, Житомирская, Ровенская, Черкасская области / Науч. ред.-сост. Е. И. Меламед, Рос. гос. гуманитар. ун-т и др. - К., 2009. - 472 с. 17. *Документы по истории и культуре евреев в региональных архивах Украины:* Путеводитель / Науч. ред.-сост. Е. И. Меламед: Рос. гос. гуманитар. ун-т и др. - К., 2014. - [Т. 2]: Николаевская, Одесская, Херсонская области. - 776 с. 18. *Батанова Т. О.* Рецензія. Документы по истории и культуре евреев в архивах Киева: Путеводитель / Науч. ред.-сост.: Е. И. Меламед, М. С. Куповецкий; Рос. гос. гуманитар. ун-т и др. – К.: Дух і Літера, 2006. – 752 с. – Режим доступу: <http://ua.judaicacenter.kiev.ua/recenziya-naputivnik-dokumenty-z-istorii%D1%97-ta-kulturi-yevre%D1%97v-v-arxivax-kiyeva/> 19. *Шиханов Р. Б.* Нове науково-довідкове видання з історії євреїв Південної України / Р. Б. Шиханов // Архіви України. - 2011. - № 4(274). - С. 236-238. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ay_2011_4_21.pdf 20. *Андрійчук М. Т.* Євреї та єврейство на сторінках українських періодичних видань Російської імперії 60-х рр. ХІХ ст. (на матеріалах часописів "Основа" та "Черниговській листок") / М. Т. Андрійчук // Східний світ. - 2003. - № 3. - С. 5-15. 21. *Любченко В. Б.* Чинники формування поглядів М. Костомарова на “єврейське питання” та історію українсько-єврейських взаємин // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. 2012. Вип. 19. С. 409–410. 22. *Діптан І. І.* Іван Лисяк-Рудницький про Драгоманівську концепцію українсько-єврейського порозуміння / І. І. Діптан // Історико-політичні студії. - 2014. - № 2. - С. 25-34. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ipc_2014_2_6.pdf 23. *Орловський Л.* Єврейська община Поділля в

дослідженнях зарубіжних і українських вчених / Л. Орловський // Питання історії України. - 2009. - Т. 12. - С. 193-201. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Piu_2009_12_37.pdf **24.** Дворкін І. Українські євреї XIX ст.. в сучасних узагальнюючих працях з історії України / І. Дворкін // Євреї в етнічній мозаїці українських земель . – Харків, 2011. – С. 20 – 25. **25.** Гаухман М. «Криві дзеркала»: дискурси антисемітизму в громадському житті Російської імперії 1903– 1914 рр. (на прикладі Правобережної України) / М. Гаухман // *Judaica Ukrainica*. – 2012. – № 1. – С. 111–141. **26.** Чеботарьов О. Становлення "єврейської теми" в українському русі Російської імперії / О. Чеботарьов // Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут". Збірник наукових праць. Серія: "Актуальні проблеми історії України". – Харків, 2013. – №65 (971) – С. 114–124. **27.** Безаров О. Проблема ідентичності російських євреїв у суспільно-політичному дискурсі Російської імперії напередодні Великих реформ / О. Безаров // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: : Історія, міжнародні відносини. - 2014. - Вип. 14. - С. 183-193. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ues_2014_14_19.pdf **28.** Кальян С. Є. Єврейська спільнота у політичному процесі на українських землях у складі Російської імперії (середина XIX століття - 1903 р.): автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.05 / С. Є Кальян. - К., 2009. - 30 с. **29.** Гусев В. І. Бунд в суспільно-політичному житті України (кінець XIX ст. – 1921 р.): Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / В. І. Гусев. – К., 1999. – 36 с. **30.** Венгерська В. О. Єврейські політичні партії та євреї в політичних партіях: соціально-класові, громадянські та національні дилеми (к. XIX ст. - лютий 1917 р.) / В. О. Венгерська // Світові війни XX століття та історична пам'ять: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ, 2013. – С. 25-34. **31.** Гаухман М. "Паралельні світи": порівняльний аналіз українського і єврейського національних проєктів початку XX ст. (на прикладі Правобережної України) // *Judaica Ukrainica* . – 2 (2013). – 80 –112. **32.** Тиганій К. А. Євреї в одеському міському самоврядуванні в XIX столітті / К. А. Тиганій, Т. В. Тхоржевська // Інтелігенція і влада. - 2008. - Вип. 13. - С. 19-30. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/iiv_2008_13_4.pdf **33.** Коробка В. М. Правові основи громадського управління підросійської України 1870 – 1892 рр. / В. М. Коробка // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія: Збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 2. – С. 47 – 53. **34.** Беренштейн О. Б. Дискримінаційна політика царського уряду щодо євреїв у другій половині XVIII-першій половині XIX століття (за матеріалами Правобережної України: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.07 / Беренштейн О. Б. – К., 1995. - 20 с. **35.** Беренштейн О. Б. Русское законодательство о евреях: Мотивы, формулировки, реализация (Правобережная Украина, XIX в.) / О. Б. Беренштейн // Пробл. історії України: факти, судження, пошуки. - 2002. - Спец. вип. 1. - С. 187-203. **36.** Щербак Н. О. Єврейське питання у внутрішній політиці царизму наприкінці 18 - у першій чверті 19 ст. / Н. О.Щербак // УІЖ. - 2004. - №6. - С. 16-26 . **37.** Поліщук Ю. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.) / Ю. Поліщук. – К.,2012. – 432 с. **38.** Івчик Н. С. Польське та єврейське питання в політиці царизму на Правобережній Україні (друга половина 1850-х - початок 1880-х рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Івчик Н. С. - Чернівці, 2012. - 18 с. **39.** Безаров О. Т. Політика російського уряду в єврейському питанні наприкінці XIX ст.. (1881-1894 рр.): Автореф. дис...канд. іст.наук / О. Т. Безаров. – Чернівці, 2003. **40.** Гаухман М. В. "Справа Бейліса" (1911– 1913 рр.): версії сучасників і причини фабрикації (до сторіччя судового процесу) / М. В. Гаухман // УІЖ. - 2013. - № 6. - С. 112-128. **41.** Кругляк М. Міжнаціональні стосунки в середовищі студентства підросійської України другої половини XIX – початку XX ст. (до питання про поширення антисемітизму серед молоді) / М. Кругляк // Євреї в етнічній мозаїці українських земель . – Харків, 2011. – С. 45 – 52. **42.** Кальян С. Антиєврейські погроми у 80-х роках XIX століття: причини й наслідки / С. Кальян // Віче. – 2009 . – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1419/> **43.** Шукин В Еврейский погром 1899 года в колонии Большой Нагартав / В. Шукин // Запорожские еврейские чтения. – 2013.- С. 262 – 271. **44.** Чеботарьов О. Реакція на антиєврейське насильство початку 1880-х рр. у львівському публічному просторі /

О. Чеботарьов // Євреї в етнічній мозаїці Українських земель. – Харків, 2015. – С. 64 – 80. **45.** Рудницька Н. Становлення і розвиток хедерів на Волині у XIX – на початку XX століття / Н. Рудницька // Етнічна історія народів Європи. - 2002. - Вип. 12. - С. 41–45. **46.** Рудницька Н. Професійна освіта євреїв на Волині у XIX – на початку XX ст. / Н. Рудницька // УІЖ. – 2001. - № 6. – С. 123 – 132. **47.** Яшин В. О. Модернізація традиційної єврейської освіти на Херсонщині та Катеринославщині (др. пол XIX ст.) / В. О. Яшин // Грані. – 2014 . - №4. - С. 156 – 164. **48.** Доценко В.О. Єврейські культурно-просвітницькі товариства українських губерній Російської імперії (кінець XIX – початок XX ст.) / В. О. Доценко // Збірник наукових праць [Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди]. Сер.: "Історія та географія". - 2014. - Вип. 50. - С. 9-14. **49.** Андрійчук М. Т. З історії єврейського книговидання та книги в українських землях (кінець XVII – початок XX ст.) / М. Т. Андрійчук // Технологія і техніка друкарства. Зб. наук. праць. – К. : НТУУ "КПІ" ВПІ, 2007. – Вип. 3 – 4. – С. 173–189. **50.** Яшин В.О. Підприємницька діяльність єврейства південноукраїнських земель в середині та другій половині XIX ст. / В. О. Яшин // Гуманітарний журнал. - 2013. - № 4. - С. 30-43. **51.** Медведовська А. Ф. Підприємницька діяльність євреїв Нижньої Наддніпрянщини другої половини XIX - початку XX ст. / А. Ф. Медведовська. // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті: зб. наук. пр. Вип. 9 - С. 147-153. **52.** Скіданова А. Торгівля єврейського населення в Харківській губернії (друга половина XIX – початок XX ст.) / А. Скіданова // Євреї в етнічній мозаїці українських земель. – Харків, 2011. – С. 62 – 67. **53.** Карліна О. Єврейське домогосподарство в українських містечках (кінець XVIII – початок XIX ст.) / О. Карліна // Соціум: альманах соціальної історії. Вип. 4. – К., 2004. – С. 53-68. **54.** Прокопов Ю. В. Переселення євреїв із Галичини до Херсонської губернії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.: причини та етапи / Ю. В. Прокопов // Чорноморський літопис. - 2013. - Вип. 7. - С. 52-59. **55.** Гончарук Т. Г. Транзит західноєвропейських товарів через Наддніпрянську Україну першої половини XIX ст./ Т. Г Гончарук.– Одеса, 2008.–С. 183-195. **56.** Ласінська М. Ю. Міжнародні та міжконтинентальні міграції євреїв у XIX – на початку XX ст. за працями В. В. Оболенського (Осинського) / М. Ю. Ласінська // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер. : Історія. - 2014. - Т. 227, Вип. 215. - С. 77-81. **57.** Ласінська М. Ю. Міжнародні та міжконтинентальні міграції євреїв за працею Волтера Ф. Вілкокса "Інтернаціональні міграції" / М. Ю. Ласінська // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Історичні науки. - 2014. - Вип. 3.37. - С. 170-173. **58.** Білоус Л. Депортації єврейського населення на території Російської імперії під час першої світової війни– Л. Білоус // УІЖ.– 2011 №2. – С. 65 – 79. **59.** Доценко В. О. Політика царських властей в отношении евреев украинских губерний Российской империи в период Первой мировой войны / В. О. Доценко // Вісник аграрної історії. Збірник наукових праць. –2013. - № 4-5 – С. 23 – 29.

Bibliography (transliterated): **1.** Petrovs'kyu-Shtern Y. Ukrayintsi i yevreyi: prostir vzayemodiyi. Inavhuratsiyna lektsiya z nahody prysvoyennya zvannya pochesnoho doktora Natsional'noho universytetu «Kyuevo-Mohylyans'ka akademiya», prochytana 20 sichnya 2014 roku / Y. Petrovs'kyu-Shtern.– Kyiv, 2014.– 71. **2.** Kravchenko V. Ukrayina, imperiya, Rosiya. Ohlyad suchasnoyi istoriohrafiiyi // Ukrayina, Imperiya, Rosiya. Vybrani statti z modernoyi istoriyyi ta istoriohrafiiyi / V. Kravchenko.– Kyiv, 2011. 391 – 454. **3.** Bartal' Y. Mezhdru ymperskoy ystoryey y natsyonal'noy ystoryohrafyey / Y. Bartal' // Ystoryyya evreyskoho naroda v Rossyyu. Vol. 2: Ot razdelov Pol'shy do padenyuya Rossyyskoy ymperyyu». 9 – 19. **4.** Finberh L. Perednye slovo / L. Finberh / Narysy z istoriyyi ta kul'tury yevreyiv Ukrayiny. – Kyiv, 2005. 3-4. **5.** Samartsev I. H. Yevreyi v Ukrayini na pochatok KhKh st. / I. H. Samartsev // Ukrayins'kyu ystorychnyy zhurnal (UIZh) . – 1994 . – No 4. 19-29. **6.** Pohrebins'ka I. M. Pravove ta ekonomichne stanovyshche yevreyiv v Ukrayini (kinets' XIX - pochatok XX st.) / I. M. Pohrebins'ka // UIZh . – 1996 . – No 4. 124-132. **7.** Makarchuk S.A. Retsenziya Evrey Ukraynu: (Kratkyu ocherk ystoryy) / red. F. Ya. Horovskyy ; Ukraynsko- fynskyy yn-t menedzhmenta y byznesa, Mezhdunarodnuy solomonov un-t. - Kyiv, 1993 . Part. 1 / Ya. S. Khonyhsman, A. Ya. Nayman. - 1993. - 176. / S. A. Makarchuk

R. Ya. Myrs'kyy // UIZh. – 1998.– 5.132 – 135. **8.** *Hrynevych L. V. Yevreyi / L.V. Hrynevych, V. A. Hrynevych // Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny: Vol. 3: E - Y / Redkol.: V. A. Smoliiy (holova) ta in. NAN Ukrayiny. Instytut istoriyi Ukrayiny.- Kyiv, 2005. 72 -88.* **9.** *Lyubchenko V. Yevreyi u skladi Rosiys'koyi imperiyi / V. Lyubchenko // Narysy z istoriyi ta kul'tury yevreyiv Ukrayiny. – Kyiv, 2005. 60 – 96.* **10.** *Morozova A. V. Yevreys'ke naseleння Livoberezhnoyi Ukrayiny: (Druha polovyna KhIKh - pochatok KhKh st.): Avtoref. dys ... kand. ist. nauk. / A. V. Morozova . – Kharkiv, 2005. – 24.* **11.** *Honcharov V. Evrey Yuho-Vostochnoy Ukrainy: na perekrestke tradytsyy y novatsyy (konets XVIII – nachalo KhKh vv.) / V. Honcharov. – Donetsk, 2008. – 292.* **12.** *Shchukyn V. V. Zemlyaky. Ocherky ystorryy evreyskoy obshchynu horoda Nykolaeva (konets XVIII – nachalo KhKh vv.) / V. V. Shchukyn, A. N. Pavlyuk / Nauchniy redaktor N. N. Shytyuk / Hosudarstvennyy arkhiv Nykolaevskoy oblasti. – Nykolaev, 2009. – 352.* **13.** *Tatarynov S. Y. Shtetl Bakhmut - fenomen evreyskoho naroda v Donbasse. Ystoryko-kul'turolohycheskyy ocherk / S. Y. Tatarynov, S. A. Fedotov; hl. red.: E. N. Tytova. – Kharkiv, 2013. – 184.* **14.** *Kharchenko A. V. «Yevreys'koyi hromady yak yurydychnoyi osoby u Kharkovi ne isnuye»: yevreyi v neyevreys'komu otochenni mista ostann'oyi tretyny KhIKh – pochatku KhKh st. / A. V. Kharchenko // Yevreyi v etnichniy mozayitsi Ukrayins'kykh zemel'. – Kharkiv, 2015. 81 – 92.* **15.** *Dokumentu po ystorryy y kul'ture evreev v arkhivakh Kyeva: Putevodytel' / Nauch. red.-sost.: E. Y. Melamed, M. S. Kupovetsky; Ros. hos. humanitar. un-t y dr. – Kyiv, 2006. – 752.* **16.** *Dokumentu po ystorryy y kul'ture evreev v rehyonal'nykh arkhivakh Ukrainy. Putevodytel'. Volunskaya, Zhytomirskaya, Rovenskaya, Cherkasskaya oblasti / Nauch. red.-sost. E.Y. Melamed, Ros. hos. humanitar. un-t y dr. - Kyiv, 2009. - 472.* **17.** *Dokumentu po ystorryy y kul'ture evreev v rehyonal'nykh arkhivakh Ukrainy: Putevodytel' / Nauch. red.-sost. E. Y. Melamed: Ros. hos. humanyt. un-t y dr. - Kyiv, 2014. - Vol. 2: Nykolaevskaya, Odesskaya, Khersonskaya oblasti. - 776.* **18.** *Batanova T. O. Retsenziya. Dokumentu po ystorryy y kul'ture evreev v arkhivakh Kyeva: Putevodytel' / Nauch. red.-sost.: E. Y. Melamed, M. S. Kupovetsky; Ros. hos. humanitar. un-t y dr. – Kyiv: Dukh i Litera, 2006. – 752. – Rezhym dostupu: <http://ua.judaicacenter.kiev.ua/recenziya-na-putivnik-dokumenti-z-istori%D1%97-ta-kulturi-yevre%D1%97v-v-arxivax-kiyeva/>* **19.** *Shykhyanov R. B. Nove naukovo-dovidkove vydannya z istoriyi yevreyiv Pivdennoyi Ukrayiny / R. B. Shykhyanov // Arkhivy Ukrayiny. - 2011. – 4 (274). 236-238. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ay_2011_4_21.pdf* **20.** *Andriychuk M. T. Yevreyi ta yevreystvo na storinkakh ukayins'kykh periodychnykh vydan' Rosiys'koyi imperiyi 60-kh rr. XIX st. (na materialakh chasopysiv "Osнова" ta "Chernyhovskiy lystokъ") / M. T. Andriychuk // Skhidnyy svit. - 2003. 3. 5-15.* **21.** *Lyubchenko V. B. Chynnyky formuvannya pohlyadiv M. Kostomarova na “yevreys'ke pytannya” ta istoriyu ukayins'ko-yevreys'kykh vzayemyn // Problemy istoriyi Ukrayiny KhIKh – pochatku KhKh st. 2012. Edit. 19. 409–410.* **22.** *Diptan I. I. Ivan Lysyak-Rudnyts'kyy pro Drahomanivs'ku kontseptsiyu ukayins'ko-yevreys'koho porozuminnya / I. I. Diptan // Istoryko-politychni studiyi. - 2014. - 2. 25-34. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ipc_2014_2_6.pdf* **23.** *Orlovs'kyy L. Yevreys'ka obshchyna Podillya v doslidzhennyakh zarubizhnykh i ukayins'kykh vchenykh / L. Orlovs'kyy // Pytannya istoriyi Ukrayiny. - 2009. - T. 12. 193-201. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Piu_2009_12_37.pdf* **24.** *Dvorkin I. Ukrayins'ki yevreyi KhIKh st.. v suchasnykh uzahal'nyuyuchykh pratsyakh z istoriyi Ukrayiny / I. Dvorkin // Yevreyi v etnichniy mozayitsi ukayins'kykh zemel'. – Kharkiv, 2011. 20 – 25.* **25.** *Haukman M. «Kryvi dzerkala»: dyskursy antysemityzmu v hromads'komu zhytti Rosiys'koyi imperiyi 1903– 1914 rr. (na prykladi Pravoberezhnoyi Ukrayiny) / M. Haukman // Judaica Ukrainica. – 2012. 1. 111–141.* **26.** *Chebotar'ov O. Stanovlennya "yevreys'koyi temy" v ukayins'komu rusi Rosiys'koyi imperiyi / O. Chebotar'ov // Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu "Kharkivs'kyy politekhnichnyy instytut". Zbirnyk naukovykh prats'. Seriya: "Aktual'ni problemy istoriyi Ukrayiny". – Kharkiv, 2013. – 65 (971). 114–124.* **27.** *Bezarov O. Problema identychnosti rosiys'kykh yevreyiv u suspil'no-politychnomu dyskursi Rosiys'koyi imperiyi naperedodni Velykykh reform / O. Bezarov // Ukrayina-Yevropa-Svit. Mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats'. Seriya: Istoryia, mizhnarodni vidnosyny. - 2014. - Vol. 14. 183-193. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ues_2014_14_19.pdf* **28.** *Kal'yan S. Ye. Yevreys'ka spil'nota u politychnomu protsesi na ukayins'kykh zemlyakh u skladi Rosiys'koyi imperiyi (seredyna XIX stolittya - 1903 r.):*

avtoref. dys. ... d-ra polit. nauk : 23.00.05 / S. Ye Kal'yan. - Kyiv, 2009. - 30. **29.** *Husyev V. I.* Bund v suspil'no-politychnomu zhytti Ukrainy (kinets' KhIKh st. – 1921 r.): Avtoref. dys... d-ra ist. nauk: 07.00.01 / V. I. Husyev. – Kyiv, 1999. – 36. **30.** *Venhers'ka V. O.* Yevreys'ki politychni partiyi ta yevreyi v politychnykh partiyakh: sotsial'no-klasovi, hromadyans'ki ta natsional'ni dylemy (k. XIX st. - lyuty 1917 r.) / V. O. Venhers'ka // Svitovi viyny KhKh stolittya ta istorychna pam'yat': zbirnyk naukovykh prats' za materialamy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. – Dnipropetrovsk, 2013. 25-34. **31.** *Haukhman M.* “Paralel'ni svity”: porivnyal'nyy analiz ukrayins'koho i yevreys'koho natsional'nykh proektiv pochatku KhKh st. (na prykladi Pravoberezhnoyi Ukrainy) // *Judaica Ukrainica* . – 2 (2013). – 80 –112. **32.** *Tyhaniy K. A.* Yevreyi v odes'komu mis'komu samovryaduvanni v XIX stolitti / K. A. Tyhaniy, T. V. Tkhorzhevs'ka // *Intelihentsiya i vlada*. - 2008. - Vol. 13. 19-30. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/iiv_2008_13_4.pdf **33.** *Korobka V. M.* Pravovi osnovy hromads'koho upravlinnya pidrosiys'koyi Ukrainy 1870 – 1892 rr. / V.M. Korobka // *Visnyk Mariupol's'koho derzhavnogo universytetu. Seriya: Istoriya. Politolohiya: Zbirnyk naukovykh prats'*. – 2011. – Vol. 2. 47 – 53. **34.** *Berenshteyn O. B.* Dyskryminatsiyana polityka tsars'koho uryadu shchodo yevreyiv u druhiy polovyni KhVIII-pershiy polovyni KhIKh stolittya (za materialamy Pravoberezhnoyi Ukrainy: avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.07 / Berenshteyn O. B. – Kyiv, 1995. - 20. **35.** *Berenshteyn O. B.* Russkoe zakonodatel'stvo o evreyakh: Motyvu, formulyrovky, realizatsyya (Pravoberezhnaya Ukraina, KhIKh v.) / O. B. Berenshteyn // *Probl. istoriyi Ukrainy: fakty, sudzhennya, poshuky*. - 2002. - Spets. vyp. 1. 187-203. **36.** *Shcherbak N. O.* Yevreys'ke pytannya u vnutrishniy politytsi tsaryzmu naprykintsi 18 - u pershiy chverti 19 st. / N.O.Shcherbak // *UIZh*. - 2004. – No 6. 16-26 . **37.** *Polishchuk Yu.* Natsional'ni menshyny Pravoberezhzhya Ukrainy u konteksti etnichnoyi polityky Rosiys'koyi imperiyi (kinets' XVIII – pochatok KhKh st.) / Yu. Polishchuk. – Kyiv, 2012. – 432. **38.** *Ivchyk N. S.* Pol's'ke ta yevreys'ke pytannya v politytsi tsaryzmu na Pravoberezhniy Ukraini (druha polovyna 1850-kh - pochatok 1880-kh rr.): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01 / Ivchyk N. S. - Chernivtsi, 2012. - 18. **39.** *Bezarov O. T.* Polityka rosiys'koho uryadu v yevreys'komu pytanni naprykintsi KhIKh st.. (1881-1894 rr.): Avtoref. dys...kand. ist.nauk / O. T. Bezarov. – Chernivtsi, 2003. **40.** *Haukhman M. V.* "Sprava Beylisa" (1911–1913 rr.): versiyi suchasnykiv i prychny fabrykatsiyi (do storichchya sudovoho protsesu) / M. V. Haukhman // *UIZh*. - 2013. - 6. 112-128. **41.** *Kruhlyak M.* Mizhnatsional'ni stosunky v seredovyshchi studentstva pidrosiys'koyi Ukrainy druhoi polovyny KhIKh – pochatku KhKh st. (do pytannya pro poshyrennya antysemityzmu sered molodi) / M. Kruhlyak // *Yevreyi v etnichniy mozayitsi ukrayins'kykh zemel'*. – Kharkiv, 2011. 45 – 52. **42.** *Kalyan S.* Antyyevreys'ki pohromy u 80-kh rokakh KhIKh stolittya: prychny y naslidky / S. Kal'yan // *Viche*. – 2009. – Rezhym dostupu: <http://www.viche.info/journal/1419/> **43.** *Shchukyn V* Evreyskyy pohrom 1899 hoda v kolonny Bol'shoy Nahartav / V. Shchukyn // *Zaporozhskye evreyskyye chtenyia*. – 2013. 262 – 271. **44.** *Chebotar'ov O.* Reaktsiya na antyyevreys'ke nasyt'stvo pochatku 1880-kh rr. u l'viv'skomu publichnomu prostori / O. Chebotar'ov // *Yevreyi v etnichniy mozayitsi Ukrayins'kykh zemel'*. – Kharkiv, 2015. 64 – 80. **45.** *Rudnyts'ka N.* Stanovlennya i rozvytok khederiv na Volyni u XIX – na pochatku KhKh stolittya / N. Rudnyts'ka // *Etnichna istoriya narodiv Yevropy*. - 2002. - Vol. 12. 41–45. **46.** *Rudnyts'ka N.* Profesiyna osvita yevreyiv na Volyni u KhIKh – na pochatku KhKh st. / N. Rudnyts'ka // *UIZh*. – 2001. - 6. 123 – 132. **47.** *Yashyn V. O.* Modernizatsiya tradytsiynoyi yevreys'koyi osvity na Khersonshchyni ta Katerynoslavshchyni (dr. pol KhIKh st.) / V. O. Yashyn // *Hrani*. – 2014. - 4. 156 – 164. **48.** *Dotsenko V.O.* Yevreys'ki kul'turno-prosvitnyts'ki tovarystva ukrayins'kykh huberniy Rosiys'koyi imperiyi (kinets' KhIKh – pochatok KhKh st.) / V. O. Dotsenko // *Zbirnyk naukovykh prats' Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Ser.: "Istoriya ta heohrafiya"*. - 2014. - Vol. 50. 9-14. **49.** *Andriychuk M. T.* Z istoriyi yevreys'koho knyhovydannya ta knyhy v ukrayins'kykh zemlyakh (kinets' KhVII – pochatok KhKh st.) / M. T. Andriychuk // *Tekhnolohiya i tekhnika drukarstva. Zb. nauk. prats'*. – K.: NTU “KhPI” VPI, 2007. – Vol. 3 – 4. 173–189. **50.** *Yashyn V. O.* Pidpryemnyts'ka diyal'nist' yevreystva pivdenoukrayins'kykh zemel' v seredyni ta druhiy polovyni KhIKh st. / V. O. Yashyn // *Humanitarnyy zhurnal*. - 2013. - 4. 30-43. **51.** *Medvedovs'ka A. F.* Pidpryemnyts'ka diyal'nist' yevreyiv Nyzhn'oyi Naddnipyanshchyni druhoi

polovyny KhIKh - pochatku KhKh st. / A. F. Medvedovs'ka. // Naddnipryans'ka Ukrayina: istorychni protsesy, podiyi, postati: zb. nauk. pr. Vol. 9. 147-153. **52.** Skidanova A. Torhivlya yevreys'koho naselennya v Kharkivs'kiy huberniyi (druha polovyna KhIKh – pochatok KhKh st.) / A. Skidanova // Yevreyi v etnichniy mozayitsi ukrayins'kykh zemel' . – Kharkiv, 2011. 62 – 67. **53.** Karlina O. Yevreys'ke domohospodarstvo v ukrayins'kykh mistechkakh (kinets' KhVIII – pochatok KhIKh st.) / O. Karlina // Sotsium : al'manakh sotsial'noyi istoriyi. Vol. 4. – K., 2004. 53-68. **54.** Prokopov Yu.V. Pereselennya yevreyiv iz Halychyny do Khersons'koyi huberniyi naprykintsi XVIII – u pershiy polovyni XIX st.: prychny ta etapy / Yu. V. Prokopov // Chornomors'kyy litopys. - 2013. - Vol. 7. 52-59 **55.** Honcharuk T. H. Tranzyt zakhidnoyevropeys'kykh tovariv cherez Naddnipryans'ku Ukrayinu pershoiy polovyny KhIKh st./ T. H Honcharuk.– Odesa, 2008. 183-195. **56.** Lasins'ka M. Yu. Mizhnarodni ta mizhkontynental'ni mihratsiyi yevreyiv u KhIKh – na pochatku KhKh st. za pratsyamy V. V. Obolens'koho (Osyns'koho) / M. Yu. Lasins'ka // Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylyans'ka akademiya". Ser. : Istoriya. - 2014. - Vol. 227, Edit. 215. 77-81. **57.** Lasins'ka M. Yu. Mizhnarodni ta mizhkontynental'ni mihratsiyi yevreyiv za pratseyu Voltera F. Vilkoksa "Internatsional'ni mihratsiyi" / M. Yu. Lasins'ka // Naukovyy visnyk Mykolayivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.O. Sukhomlyns'koho. Seriya : Istorychni nauky. - 2014. - Vol. 3.37. 170-173. **58.** Bilous L. Deportatsiyi yevreys'koho naselennya na terytoriyi Rosiys'koyi imperiyi pid chas pershoiy svitovoyi viyny– L. Bilous // UIZh.– 2011 2. 65 – 79. **59.** Dotsenko V. O. Polytyka tsarskykh vlastey v otnoshenny evreev ukraynskykh hubernyy Rosyyskoy ymperyy v peryod Pervoy myrovoy voynu / V. O. Dotsenko // Visnyk aharnoyi istoriyi. Zbirnyk naukovykh prats'. –2013. - 4-5. 23 – 29.

Надійшла (received) 24.07.2015

УДК 930.1(477)(= 411.16) «17/19»

Євреї Наддніпрянщини кінця XVIII - початку XX ст. в сучасній українській історіографії / І. В. Дворкін // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2015. – № 38 (1147) . – С. 24-39. Бібліогр.: 59 назв. – ISSN 2079-0813.

У статті проаналізована сучасна українська історіографія історії євреїв в українських землях, що перебували під владою Російської імперії наприкінці XVIII – на початку XX ст. Виділено основні напрями сучасних досліджень в українській юдаїці. Проаналізовано узагальнюючі роботи з історії українського єврейства; спеціальні розвідки, що досліджують історіографію історії євреїв, економічну історію, політику царизму в національному питанні, міграції, освіту та просвітництво, єврейське населення окремих регіонів та міст тощо. Стаття може бути корисною дослідникам різних аспектів історії України імперського періоду.

Ключові слова: сучасна українська історіографія, юдаїка, імперський період, Наддніпрянська Україна

УДК 930.1(477)(= 411.16) «17/19»

Евреи Надднепрянщины конца XVIII - начала XX ст. в современной украинской историографии / И. В. Дворкин // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2015. – № 38 (1147) . – С. 24-39. Бібліогр.: 59 назв. – ISSN 2079-0813.

В статті проаналізована сучасна українська історіографія історії євреїв в українських землях, що перебували під владою Російської імперії в кінці XVIII - на початку XX в. Виділено основні напрями сучасних досліджень в українській юдаїці. Проаналізовані обобщаючі роботи по історії українського єврейства; спеціальні роботи по історіографії історії євреїв, економічній історії, політиці царизма в національному питанні, міграції, освіті та просвітництву, єврейському населенню окремих регіонів та міст тощо. Стаття може бути корисною дослідникам різних аспектів історії України імперського періоду.

Ключевые слова: современная украинская историография, иудаика, имперский период Надднепрянская Украина

Jewry of Russian-ruled Ukraine in the end of the XVIII and the beginning of XX the XX century in contemporary Ukrainian historiography / I. V. Dvorkin // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual Problems of the History of Ukraine. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2015. – № 38 (1147). – P. 24-39. – Bibliogr.: 59. – ISSN 2079-0023.

The article analyzes the contemporary Ukrainian historiography of the history of Jewry in the Ukrainian lands under the authority of the Russian Empire at the end of XVIII and the beginning of the XX century. The basic directions of contemporary research in the Ukrainian Judaica are marked. The general works on the history of Ukrainian Jewry; special works on the historiography of Jewish history, economic history, government policy in the national question, migration, education, the Jewish population of Ukrainian regions and cities are analyzed. The article can be useful to researchers of various aspects of imperial period Ukrainian history.

Keywords: contemporary Ukrainian historiography, judaica, imperial period, Naddnyprians'ka Ukraine (Russian-ruled Ukraine)